

Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: Trianon egy középiskolai tankönyvben

„A tanárnő azért van fekete ruhában, mert Trianonról beszélt?” – szerzőpárosunk egyik tagjától kérdezték ezt diákjai az erről szóló óra **után**. Más tanulók pedig (néhány évvel korábban) egy fényképpel kedveskedtek neki, amely a versailles-i parkban készült egy tábláról, amelyen a „Trianon” és a „toilettes” szavak a megfelelő nyilakkal együtt láthatók. Az ilyen kis epizódok is jól mutatják, mennyire erős a mítoszképzés bipoláris logikája: hiába próbálunk **árnyaltan vitatkozni** a mítosszal, mert a mítosz hívei vagy az árnyaltságot veszik észre, s akkor besorolnak bennünket „a mieink” közé, vagy a polemikus szándékot veszik észre, s akkor besorolnak minket „az ellentáborba”, tehát a (vélt vagy valós) ellenmítosz hívei közé.

Előadásunkban a továbbiakban arról lesz szó, hogyan foglalkoztunk tankönyvünkben Trianonnal a projekt egészének témája, tehát a „mítoszkezelés” szemszögéből. Érdemes megjegyezni, hogy a szóban forgó könyvünk (*Történelem IV. Középszintű tankönyv a gimnáziumok számára*. Műszaki Kiadó, Budapest, első kiadás: 2003) írásakor **nem volt tudatos, általános „mítoszügyi stratégiánk”**. (Azóta mi is sokat változtunk, és valószínűleg az a helyzet is, amelyre egy tankönyvben reflektálni kell, illetve reflektálni érdemes). Ha megpróbálunk a kívülálló elemző szemével közelíteni a saját szövegünkhöz, akkor az így rekonstruált „stratégiánkat” három pontban tudjuk összefoglalni (annak megjegyzésével, hogy az egyes konkrét „mítoszok” esetében, ha egyáltalán érintettük őket, nem jelenik meg mindig ezen séma mindhárom eleme).

1. Az események leírásakor a **kontextusba helyezés** (a résztvevők eltérő motívumainak, szempontjainak, terveinek érzékeltetése).

2. Az értelmezések terén: **a felfogások alternatívitásának megjelenítése**. (Ezt általában nem szokták „tankönyvszerűnek” tartani, s nagyon kis terjedelmet tudunk rászánni, tipikusan egy-két mondatot.) Ha egyáltalán megnevezünk „extrém történelmi nézeteket”, akkor leggyakrabban csak kifejezzük egyet nem értésünket, direkt ellenérvek nélkül (példának okáért, egy másik tankönyvben a sumér-magyar „elméletet” kezeltük így). A következő pontban azonban az olvasható, hogyan próbáltunk mégis magyarázattal szolgálni.

3. Az extrém történelmi nézetekkel, „mítoszokkal” való kifejezett vitára tehát általában nincs tér (így is megterheli a terjedelmet, hogy időnként kitérünk olyan vitákra, ahol mindkét oldalról komolyan vehető szakemberek vesznek részt). Ezért inkább **„oldalazó magyarázatra”** törekedünk. Arról van szó, hogy lehetőség szerint olyan mozzanatok magyarázatára helyezzük a hangsúlyt, amelyek elfogadása – **legalábbis elvileg – cáfolják** az „agyrem”-elméleteket, **ugyanakkor önmagukban**, tehát a „mítoszoszlatástól” függetlenül **is fontosak**.

Ami szűkebben vett témánkat illeti: alapvető koncepciónk az volt, hogy a trianoni szerződés **többféle, összetett ok következménye** volt. „Mítoszként” kezeltünk mindenekelőtt olyan felfogásokat, amelyek szerint

a) kizárólag „gonosz, külső erők okozták” Trianont, vagy amelyek szerint

b) kizárólag „a magyarság belső ellenségei okozták” Trianont, vagy

c) a két fenti felfogás valamilyen kombinációját; logikai ellenmondás már csak azért sem mutatkozik, mivel az ilyen mítoszok hívei általában a b) pontban említett „belső ellenséget” is szeretnék külsővé tenni.

Elvileg létezik (illetve történetileg létezett, különösen az 1950-es években) egy ellenmítosz is, amely szerint „a népek börtönét kizárólag saját ellentmondásai robbantották fel” – de véleményünk szerint ennek az ellenmítosznak manapság nincs komolyan vehető tábora.

Fenti sémánkból a „kontextusba helyezés” és az „oldalazó magyarázat” stratégiáját alkalmaztuk. A kontextusba helyezés a jelen esetben azt jelenti, hogy egyrészt Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia része, a Monarchia pedig Köztes-Európa része volt (utóbbin az egész, a Balti-tengertől az Égei-tengerig, illetve a német nyelvterülettől az orosz nyelvterületig terjedő térséget értettük). Jegyezzük meg: itt a kontextus fontos részének tekintjük az előzményeket is – ami azonban egy korábbi kötetben szerepel. (Amúgy is úgy látjuk, hogy ideje lenne a tankönyvek jelenleg is létező, a kerettanterv és az érettségi követelményeinek szemszögéből „elavult” időhatárait átstrukturálni, magyarárn: nem 1914-gyel kezdeni a tizenkettedikes anyagot. A tananyag terjedelmi hangsúlyain kívül itt egy újabb érv: az első világháború és a békerendszer az előző korszakkal együtt válik jól érthetővé.)

A tankönyv logikájából következően, sajnos, ezen kontextus elemei és a hozzá kapcsolódó ismeretek több helyen szétszórva találhatóak. Például: külön leckebe került az egész első világháborút lezáró békerendszer leírása, és külön leckebe a trianoni békeszerződés, valamint következményeinek leírása. Így Beneš beszéde, amelyben „alátámasztja” a cseh(szlovák) területi igényeket, a 26. oldalon olvasható, míg Apponyi nevezetes beszédéből a 95. oldalon idézünk. (A jelenleg készülő tankönyvsorozatban olyan megoldással próbálkozunk, amely sokak szerint ugyancsak „tankönyvtől idegen” megoldás, de szerintünk az ehhez hasonló esetek is bizonyítják: segítheti a megértést. Arról van szó, hogy a forrást követő feladatokban **utalunk** a másik, ezzel kapcsolatban álló, de a tankönyvben távolabb található forrásra.)

Nincs terünk minden, a kontextualitás szempontjából érdekes elem ismeretetésére (de ebben a közegben nem is kell), csak a példa kedvéért említjük a térképek sorozatát. Összesen 13 térkép foglalkozik a tankönyv különböző pontjain a háború alatt megszállt területek kiterjedtségével, az előzetes területi igényekkel, a békerendszerrel és következményeivel, de nyilvánva-

lőan a Csehszlovákiát, Jugoszláviát és Romániát az első világháború utáni állapotában ábrázoló három térképnek is van Trianonnal kapcsolatos információtartalma.

Úgy véljük, hogy a kontextus alapos elemzése indirekt módon vitatkozik azzal a szemlélettel, mely szerint néhány kívülálló pusztán irigységből és rosszindulatból szétdarabolta a történelmi Magyarországot. Hasonló „oldalazó magyarázattal” vitatkozunk a mítosz „a forradalmak okozták Trianont”-féle altípusával is. Ennek technikájára csak egyetlen példát hozunk, egy apró betűs bekezdést a 26. oldalról: *„A Károlyi-kormány egyik legvitatottabb lépése az volt, hogy Linder Béla hadügyminiszter utasítására november–december folyamán leszerelték szinte valamennyi, a frontról hazatérő magyar katonát. A kormány elsősorban pacifizmusával, illetve a fegyverszüneti egyezmény előírásaival indokolta ezt a lépést, de szerepet játszottak belpolitikai szempontok is: egymillió nyugtalan fegyveres könnyen destabilizálhatta volna a helyzetet (ekkor már intő példaként tekinthettek a javában dúló oroszországi polgárháborúra). Ráadásul valószínűtlen, hogy a Monarchia hadseregének romjai alól kimentett magyar egységtöredékek képesek lettek volna már 1918 végén a még teljes haderejében felsorakozó antanttal szemben hatékonyan ellenállni.”*

Tehát csak azt írjuk le, hogy adott történelmi pillanatban **lehettek indokai** Linder híres „hadsereg-feloszlató rendeletének”. Azt már **nem** írjuk le, hogy ez az indok **nem** a „szándékos kártevés vagy agyalágyultsággal határos dilettantizmus” volt.

Szörszálhasogatás lenne azon gondolkodni, hogy vajon a „kontextusba helyezés” vagy az „oldalazó magyarázat” stratégiájának részeként, de fontosnak véltük bemutatni, **hogyan értelmezték a kortársak és a közvetlen utókor** a békét, milyen tágabb diskurzusba illeszkedett be „Trianon” s „mire használták” a „Trianon” szó által felidézett gondolatokat és érzelmeket. Mindeközben **nem** foglaltunk állást explicit módon, hogy jogosnak tartottuk-e a revíziós törekvéseket és retorikát. Állást foglaltunk azonban azok hatását illetően, nevezetesen, hogy a folyamatos „Mindent vissza!” típusú revizionista kampánynak **katasztrofális hatása volt** a nemzeti önismeretre, a belpolitikai viszonyokra, a politikai és társadalmi viták stílusára, színvonalára, valamint a kiütkeresés alternatíváira nézve is. Mindezt lehetőleg nem főszövegen, inkább az olyan forrásokon keresztül, mint az alábbi, Móricz Zsigmondtól vett idézet az 1930-as évekből.

„A mai Magyarország rettenetesen más, mint húsz évvel ezelőtt. Ma már a régi fegyverek csütörtököt mondanak. Miért más? Hát először is Trianon miatt. Ez a Trianon semmit sem változtatott a tanár urak felfogásán, sőt jól jött nekik, mert felhasználhatják dorognak saját érdekükben. A megcsonkított Magyarország ténye csak arra való nekik, hogy még jobban megnyirbálják az önképzőkörök gondolatszabadságát; hogy a cserkészekkel hazafias műdalokat

énekeltsenek; hogy egy vértelen irredentizmust teremtsenek; hogy a népkönyvtárak katalógusát cenzúrázzák, hogy a naptárak és a hivatalos kiadványok szellemét kézben tartsák, és olyan Corvinákat termeljenek, amit a Hivatalos kíván.”

Peragovics Ferenc: Trianon előzménye és utóélete

Elvi és szemléleti megfontolások

Komoróczy Géza egyik munkájában² kétféle történetírást különböztet meg. Az egyik az adott közösség összetartását, fennmaradását szolgálja, elevenen tartja a hagyományokat, akár nemes illúziókat is táplál. Ezt nevezi lelkesítő történetírásnak. A másik a kritikai történetírás, amely a tisztánlátást segíti, úgy tartja, hogy a tiszta helyzettudat a kohézióknak is hatékonyabb eszköze, mint a régiségbe vesző, hamis képzetek megőrzése.

Gimnáziumi történelemtanárként azt mondhatom, hogy mind a két szempontot igyekszem szem előtt tartani. Csak hűvös ésszel, szenvedély nélkül nem lehet tanítani.

A nemes illúzióknak nevezett szenvedélyek és törekvések fenntartása Trianonnal kapcsolatban azonban véleményem szerint életveszélyes a magyar nemzeti közösség számára. Ezért amikor tavaly egyik kollegám javaslatára Trianon-megemlékezést tartottak az iskolánkban, és ennek véleményezésére (úgy is, mint munkaközösség-vezetőt) behívott az igazgatóm, a válaszom kategorikus nem volt. A kolléga hivatkozott arra, hogy mentes lesz minden politikai izgatástól. Igazgatónkra gyakorolt hatásom kevésnek bizonyult, lezajlott a kis Trianon-gyászünnep – nem mellékesen, természetesen, nem tudott mentes lenni irredenta felhangoktól. Kíváncsian várom, hogy az idei, 90. évfordulón lesz-e emlékezés. Trianon tehát gyúanyag a kezünkben. A nacionalizmus olyan lángjai csaphatnak fel belőle, amelyek egész térségünk stabilitását veszélyeztethetik.

Az illúzió táplálása, hogy tudniillik módosítható a béke, akár csak részben is, hamis. Az európai és a világpolitika „környülállása” nem kedvez. Sírjunk? Keressük és találjuk meg a bűnbakot, az árulót, a nemzet sírba döntőit? Írjunk levelet Vidinből, és nevezzük meg a bűnöst? Nem tehetjük, mert véleményünk szerint ez rossz, aránytévészto és a közös felelősséget hátrító magatartás, illetve szemlélet.

Közelebbről szólva a magam tanári gyakorlatáról annyit mondhatok, hogy nem tehetek mást, csak az arany középutat kereshetem. Megpróbálom az összes, a demokratikus opciókn belül még értelmezhető álláspontot empátiával

² Komoróczy Géza: *Holocaust (A pernye beleég a bőrünkbe)*. Osiris, Budapest, 2000. 162.